

УДК 34 316.111.57

ГЕНЕЗА ФОРМУВАННЯ СИМВОЛІЗМУ ПРАВА: ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ПРАВОВИХ СИМВОЛІВ ТА СУЧАСНИЙ СИМВОЛІЗМ ПРАВА

Мішегліна В.М.

Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена проблемі генезису правових символів, а саме досліджується історія розвитку правових символів та формування сучасного символізму права. А також розглядається сучасний символізм права як явище, яке притаманне праву, визначається поняття символізму права.

Ключові слова: символізм, правовий символ, історія розвитку правових символів, сучасний символізм права.

Постановка проблеми. Великий інтерес представляє проблема генезису правових символів та їх генетичний зв'язок з інститутами докласового суспільства, а також формування сучасного символізму права. Феномен символізму звичаєвого права являє собою явище, що знаходиться на перетині пізнавальних проблем цілого ряду соціальних наук, таких як історія, юриспруденція, культурологія.

Інтерес європейських дослідників до даного явища сформувався в XVIII–XIX століттях в рамках соціальної філософії та історичної школи права, і був підтриманий як представниками романтичної історіографії, так і прихильниками «нової історичної науки». У радянській науковій літературі розробка комплексу проблем, пов'язаних з символізмом звичаєвого права, здійснювалася в рамках досліджень ментальних категорій родового і феодального суспільств, зроблених А.Я. Гуревичем.

Незважаючи на досить широке і тривале використання символів в регулюванні найрізноманітніших суспільних відносин, історія розвитку та природи правових символів, проблема формування сучасного символізму права вивчена явно недостатньо. Таким чином, питання історії розвитку правових символів, а також правове дослідження формування сучасного символізму права викликає підвищений науковий і громадський інтерес.

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблема символізму права в історичному аспекті стала зовсім нещодавно привертати увагу вчених-юристів. Перші публікації в цій сфері досліджень побачили світ у першій половині XIX століття. Основи вчення про правові та державні символи були закладені представниками історичної та природної школи права. Творцем нової науки став Джамбатіста Віко. Він першим звернув увагу на те, що вся стародавня юриспруденція була наповнена символізмом. Перші роботи в цій області з'явилися ще в період античності (Фалес, Анаксимандр, Діоген Аполлонійський, Платон, Арістотель). В даний час символи стали предметом вивчення багатьох наук: філософії, соціології, політології, психології. В юридичній науці на символізм права звернули увагу в першій половині XIX століття представники історичної та природної шкіл права Дж. Віко, Я. Грімм, А.П. Куніцин, П.Д. Калмиков та інші.

У різні роки окремі питання символізації в праві розглядалися в зв'язку з вивченням тих чи інших правових проблем. Правові символи аналізувалися в роботах, присвячених логічній природі права (В.К. Бабаєв), юридичній техніці (Ю.В. Блохін, Н.А. Власенко, І.Ф. Казьмін, О.С. Піголкін, О.О. Ушаков, А.Ф. Черданцев), правовій системі суспільства (Л.І. Спірідонов, А.П. Семіт-ко) та інших.

Метою статті є дослідження історії розвитку правових символів у державі, питання формування сучасного символізму права, виокремлення його ознак та визначення структури символізму сучасного права.

Виклад основного матеріалу дослідження. Символічний характер права накладає помітний відбиток на історію становлення сучасної держави. Відома ритуальність багатьох правових установлень давнини і Середньовіччя, художньо-поетичне звучання старокитайських і давньогрецьких законоположень, міфопоетичний стиль біблійних законів – все це ознаки символічної природи права. Великою мірою символічний характер правових форм обумовлений прагненням їхніх творців зробити дані форми максимально емними і змістовними, вбирає в себе вичерпне число різних смислів і приписів. Саме безперервність ланцюга смислових значень, що містяться в нормі, зближує її з символом.

Правові символи були тісно пов'язані з правом і відігравали важливу роль в регулюванні поведінки людей в період так званого неписаного предправа. На ранніх рівнях людського розвитку символи досить часто виступають в найбільш доступній для розуміння людей формі. Зрозуміло, що спочатку символи виникли як засіб подолання первісного неуміття людей, нерозвиненості природної мови, відсутності письмової мови шляхом створення наочних образів і стимулювання звичного реагування в певній ситуації. В історичному плані найбільш загальнозначущі символи передували у часі державно-правовому регулюванню. Символи, що позначають права і обов'язки, входять в ужиток первісної людини з моменту усвідомлення нею родової та індивідуальної власності.

Із зародженням держави і початком формування правових знань та уявлень категорія правових символів в силу їх великої соціальної значущості санкціонується державою і стає основою юридичного права. Згодом, поряд з ними, починають отримувати поширення і цілком раціональні методи слідства і судочинства: огляд місця злочину, ознайомлення з речовими доказами і показаннями свідків. Юридична думка починає знаходити своє вираження в різних видах усного та письмового діловодства (нормативно-правовому акті, судовому або адміністративному рішенні), які також не позбавлені символічної природи.

У стародавньому праві велике значення мали символічні обряди, які представляли собою поєднання дій і слів, іноді із застосуванням умовних знаків. На думку Г.К. Гінса, дві причини створюють потребу в обряді: перша – необхідність зміцнити досягнуту єдність правових норм шляхом однакових форм їх застосування, друге – недоступність для розуміння звичайних людей суті правової норми і, навпаки, легкість засвоєння формальностей, які відповідають цим нормам

Варто відзначити, що в культурі Середніх століть символи мали величезне значення. Християнство акцентувало значення символу перед обличчям Божественного Абсолюту, пояснюючи реальність як слабкий відблиск досконалого світу. Символізм пронизував середньовічне життя на всіх рівнях, від витонченої теологічної екзегези і ритуалів посвячення в лицарі, до процедури

анафемі і т. д. Таким було й чуттєве заснування, на якому виростало символічне сприйняття Середньовіччя [9, с. 7].

Символізм Середніх століть – засіб інтелектуального освоєння дійсності. В Середні віки поряд з символікою теологів існували незлічені символічні уявлення, ритуали і формули, які сходили до вірувань і обрядів епохи варварства або виникали знову, відображаючи глибинний пласт середньовічної свідомості. Більшість судових звичаїв, ордалій, поєдинків, закладь – соціальна практика феодалізму – благодатне підґрунтя не тільки для збереження, а й для нового, могутнього розвитку символізму. Символічне сприйняття простору і часу, ритуалізованість всіх відносин між сеньйорами і васалами, включаючи лицарську службу, обмін подарунками, граничний формалізм права, визнавав законними і дійсними тільки ті постанови і акти, які були прийняті при найсуворішому дотриманні всіх обрядових дій та присяг, – такі прояви всеосяжного середньовічного символізму [9, с. 8–9].

Будь-яке суспільство символічне в тій мірі, в якій воно використовує символічну обрядовість. Це тим більш справедливо для середньовічного суспільства, оскільки воно посилює символізм, притаманний кожному суспільству, впровадженням ідеологічної системи символічної інтерпретації у більшість сфер діяльності, в тому числі і юридичної.

Класичною країною обрядовості деякі дослідники (Г.К. Гінс, П.Д. Калмиков) вважають середньовічний Китай. Для системи таких обрядів існувала спеціальна назва – «Лі». Поняття «Лі» не означало тільки «обряд», «церемонія», «звичай» або «ритуал». Воно мало й інший більш істотний сенс. На думку інших вчених, «Лі» означало не тільки зовнішнє виконання церемоній, а й внутрішнє усвідомлення правильного шляху його значення.

На думку Н.П. Сільванського, який займався вивченням символізму права стосовно проблеми порівняння і доказів подібності руського права з німецьким правом, в німецькому праві символічна обрядовість мала дуже велике значення, уважно вивчалася, і деякі символи вивчені досить давно, наприклад обрядовість інвеститури. Він підкреслював, що символізм в давньоруському праві був досить розвинений, але найбільш відомі юридичні символи, що містяться в звичайному праві, наприклад: «Дерн» – символ дерну вживався в різних юридичних обрядах при передачі права власності, присяги в межових тяжбах. Ритуал присяги на межі або обхід межі з дерном відомий з IX століття. Походження цієї присяги, швидше за все, можна віднести до запозичених елементів з угорського і німецького права [11, с. 342–343].

Слід вказати про наявність правових символів, які застосовувалися у литовсько-руських правових обрядах другої половини XIV – першої половини XVII ст., що характеризує насамперед звичаєве право, яке, будучи сформованим ще у додержавні, язичницькі часи, було елементом усної культури, що була більше культурою жесту, ніж слова, оскільки її носії були у своїй основній масі неписьменними. Одним із найбільш важливих для литовсько-руського права символів була земля. Землю використовували як символ при розгляді

судових справ і у Київській Русі, і у Литовсько-Руській державі. Земля використовувалась як символ і у приватно-правових, і у публічно-правових відносинах. Наприклад, при укладанні угоди про купівлю-продаж одного з найважливіших для середньовічної людини видів майна – худоби – покупець насипав жменьку землі на спину щойно купленої корови, коня, кози, вівці тощо. Цей обряд скріплював угоду і, на думку покупця, надавав життєвої сили купленій худобі.

Поширеними правовими символами у литовсько-руському праві були частини людського тіла: голова, руки і ноги. У судових актах XV – першої половини XVII ст. часто згадується так зване «ставлення шапки»: одна зі сторін, посилаючись на свідка, на знак своєї впевненості у тому, що його показання будуть на її користь, закладала певну суму грошей; як символ закладу на стіл покладалася шапка. Інша сторона або відмовлялася приставити свою шапку, що означало визнання правоти супротивної сторони і відмову від подальших судових дебатів, або приймала виклик і «приставляла шапку». Суддя визначав термін представлення в суд свідка і вирішував справу згідно з його свідченням. Закладена сума частково йшла на користь суду, частково – стороні, на чью користь давав показання визначений свідок [6, с. 23].

У 1839 році виходить робота П.Д. Калмикова «О символизме права вообще и русского в особенности». У ній зроблена спроба узагальнення результатів наукових досліджень в сфері символіки права, отриманих закордонними дослідниками, і теоретичного осмислення цього юридичного феномену в руському праві. Будучи послідовним прихильником історичної школи права, П.Д. Калмиков вважав, що в дослідженні правових явищ не можна обмежуватися вивченням тільки законів чи інших юридичних документів, хоча вони і складають головний предмет дослідження. Він вважав, що внутрішній зміст позитивних законів обумовлюється явищами духовного життя народу. Причому, велика частина цих явищ не знаходить відображення в самому законі. Вони зберігаються в інших історичних пам'ятках, зокрема в правових символах.

Калмиков П.Д. тлумачить право як сукупність ідей, якими люди керуються в повсякденному житті вступаючи в незліченні відносини і, які кореняться в свідомості цих людей. Зароджуючись в свідомості, вони не залишаються тільки у вигляді абстрактних понять, а знаходять втілення в безлічі зовнішніх діянь. Так виникають юридичні форми і обряди – необхідні зовнішні оболонки тих ідеальних явищ, які відбуваються в свідомості окремих людей. Ці ідеальні явища (абстрактні уявні образи, моделі поведінки) формуються під впливом реальної соціальної дійсності, а не обмежуються тільки волею окремої людини [9, с. 18].

З подальшим розвитком суспільної свідомості символіка чуттєвих образів втрачає своє пріоритетне значення, оскільки в свідомості людини перестає панувати предметне мислення. Така трансформація пояснюється тим, що людина починає усвідомлювати свою самостійність, відокремлювати власне буття від навколишнього його світу і передбачати перевагу свідомості над матеріальною природою. Переворот, що стався в свідомості

людини відбився в мові і праві. Юридичні поняття починають перетворюватись не тільки в чуттєві образи, а й в короткі, багатозначні словесні формули, вислови. Вони більш абстрактні, ніж символічні обряди, але ще не зовсім вільні від символічної форми, в юридичній словесній формулі символіка слова замінила символіку матеріального світу (речового світу) обрядів.

Формування державних символів та їх склад протягом історії людства постійно змінювався. На ці зміни, перш за все, впливають: національно-культурні та релігійні особливості, форми державного правління, характер взаємовідносин і взаємовпливів окремих держав. Національно-культурна специфіка виявляється в особливостях предметних форм цих символів, традиціях їх компонування, ритуалах їх вручення, передачі наступникам, іншим державним правителям тощо. Релігійні особливості пояснюються давнім тлумаченням влади як такої, що надана людям богами (Богом), а тому й державні символи, правові символи та ритуали їх вручення часто пов'язані з тими чи іншими релігійними традиціями. Форми державного правління обумовлюють певні специфічні риси двох типів державних символів – монарших і республіканських. Характер взаємовідносин і взаємовпливів окремих держав відбивається на складі символів державної влади таким чином, що ці символи, притаманні домінуючим у певний історичний період у світі державам, запозичуються іншими державами, даруються чи передаються в інший спосіб, символізуючи тим самим поширення найбільш сильної влади світом. Залежно від названих основних і низки локальних факторів у відповідних соціокультурних та історичних умовах і формується певний набір державних символів, що складають собою важливий сегмент семіотичної підсистеми певної, локалізованої у відповідних соціокультурних та історичних межах, системи державного управління.

В ранньодержавну добу склалася група символів на означення владних інституцій і окремих владарів. Так, вивчаючи потестарну символіку германських «варварських королівств», С. Санніков виокремлює вербальні, предметні та процесуальні потестарні символи. Вербальні потестарні символи являють собою переважно різні формули на позначення статусу королів, формули звернень до королів, титули королів, що у більшості своїй були адаптованими римськими запозиченнями. При цьому важливою складовою вербальних потестарних символів була констатація богообраності короля. До предметних потестарних символів дослідник відносить зброю (зокрема меч), різні прикраси, вбрання (зокрема пурпурові туніки, мантії), штандарт («туф»), трон, вінець. Більшість із них теж була запозичена від римлян або ж надавалася римлянами своїм консулам. Але в окремих випадках давньогерманські правителі намагалися підкреслити спадковість своїх традицій: носили «той же одяг, що й інший народ», мали окремі власні атрибути королівської влади (наприклад, довге волосся). Два найголовніші процесуальні потестарні символи, свідчення про які віднайдені дослідниками, являють собою ритуали передачі та прийняття королівського титулу, а також ритуали зведення на престол [13].

У праці візантійського імператора (василевса) Костянтина Багрянородного «Про управління імперією» є не лише описи тогочасних символів імператорської влади, а й пояснення щодо походження та порядку їх вручення, зберігання, передачі. Ці інтерпретації допомагають краще зрозуміти історичний контекст, у якому ці символи набували відповідного смислу і забезпечували вплив на тогочасне суспільне сприйняття імператорської влади.

Саме отримання згодом правителями Київської Русі візантійських символів державної влади означало, що Русь символічно стає наступником могутньої у той історичний період Візантійської імперії. Подальше сходження правителів Київської Русі, а згодом і Руської держави, на престол супроводжувалося священними обрядами у церквах із врученням цих, а згодом й інших (здебільшого виконаних за їх зразком) символів княжкої (царської, імператорської) влади.

Згадані вище державні символи властиві передусім монархічним за формою правління державам. Проте чіткий розподіл символів державної влади на монархічні та республіканські неможливий. І це пояснюється таким чином. Як елементи соціокультурного середовища символи державної влади, що були прийняті протягом попередніх етапів державного буття народу, виконують одну з головних функцій культури – зберігати надбання попередніх поколінь. Ю. Лотман відзначав, що будучи важливим механізмом пам'яті культури, символи переносять тексти, сюжетні схеми та інші семіотичні утворення з одного її пласта до іншого. Константні набори символів, що пронизують діахронію культури, значною мірою беруть на себе функцію механізмів єдності: здійснюючи пам'ять культури про себе, вони не дають їй розпастися на ізольовані хронологічні пласти. Єдність основного набору домінуючих символів і тривалість їх культурного життя значною мірою визначають національні й ареальні межі культури [7, с. 241].

Трансформація символів державної влади додержавного періоду в символи монархічної державної влади є неперервним діахронічним процесом трансляції значень і смислів упорядкування суспільного життя людей. Тому переривання зв'язку з минулими пластами культури і традиціями державотворення, наявність негативних синхронних впливів загалом на семіотичну підсистему державного управління може не лише пригальмувати, а й зупинити державний розвиток. Адже відсутність у глибинних символічних пластах смислів, що легітимізують державну владу, позначають її потенціал тощо, веде до зниження ступеню порозуміння між владою та суспільством, негативізації образу влади, а можливо – і втрати довіри до неї.

Зі зміною форми правління, значення і смисли державної влади, що передаються через відповідні знаки та символи у межах певного соціокультурного ареалу, не змінюються тотально: суто монархічні символи (корона, мантія, трон тощо) відходять на периферію використання, окремі символи переосмислюються (булава, нагрудний ланцюг тощо), з'являються нові символи на означення нових реалій і понять. Наприклад, Указом Президента України «Про офіційні символи гла-

ви держави» з метою запровадження атрибутів української державності було встановлено, що офіційними символами глави держави є: Прапор (штандарт) Президента України, Знак Президента України, Гербова печатка Президента України, Булава Президента України [12]. У Болгарії одним із символів державної влади є Національна гвардійська частина, що веде свій початок від створеної 1879 р. особистої гвардії князя Олександра I Батенберга, і яка з 2001 р. є представницьким військовим формуванням болгарської армії. Проте місією цього підрозділу є не лише представляти військові традиції та ритуали, а й бути центром відродження, збереження й утвердження національної ідентичності [8]. Ці приклади свідчать про те, що символи державної влади і в сучасних республіках своєю формою та змістом сягають у більш далекі історичні епохи.

Говорячи про абсолютно нові символи державної влади, варто звернути увагу на їх специфіку, пов'язану із сучасним сприйняттям державної влади, зміною соціокультурного контексту їх побутування. Так, досліджуючи перебудовчий і постперебудовчий періоди в СРСР і Росії, Т. Щерпанська називає такі символи влади, які найчастіше фігурують у неформальному дискурсі політиків: телефон та інші системи зв'язку, спецмашина з мигалкою й інші транспортні засоби, іноді – зброя.

При цьому телефон як символ влади має бути незвичайним – «вертушка», «прямий» телефон, спецзв'язок, урядовий зв'язок. Сама наявність такого телефону на робочому столі вже сприймається як знак «посвяченості» – належності до владної ієрархії. На думку Т. Щерпанської, використання засобів зв'язку і пересування як символів влади має означати сприйняття влади, перш за все, як системи комунікації. При цьому транспортні засоби символізують владу над територією й населенням, а телефонні апарати – переважно контроль над власне політичним співтовариством, улаштування й ієрархію самої влади [16, с. 313–326]. Утім, ці символи є лише модернізованими давніми символами, адже наведені значення майже тотожні давнім смислам держави як символу владарювання над територією і скіпетра як символу очільника адміністративної ієрархії.

Символіка виступає способом, що підвищує ефективність правореалізуючих дій. Символічні дії, предмети або словесні формули можуть служити підставою виникнення, зміни, припинення та підтвердження прав і обов'язків (правовідносин), тобто застосування норм до конкретного випадку. При їх здійсненні виробляють символічні дії або вимовляли символічні словесні формули.

Сучасне право, набуваючи ряд нових рис, що відображають особливості будівництва демократичної, правової держави, безумовно, зберігає найбільш стійкі ознаки, властиві йому як особливому регулятору суспільних відносин (нормативність, формальна визначеність, обов'язковість). Зберігає воно і властиву всім попереднім історичним типам права призначеність регулювати і охороняти суспільні відносини в інтересах владних політичних сил. Проте не можна не враховувати, що право в демократичній правовій державі повинно одночасно відображати ін-

тереси всіх соціальних прошарків населення. В силу цього воно принципово відрізняється від попередніх типів права з точки зору не тільки кількісної, а й якісної. Кількісна відмінність полягає в тому, що право – це інструмент, який відображає інтереси всього суспільства, а не одного класу, як це було раніше. Якісна відмінність права демократичної правової держави від всіх попередніх історичних типів полягає у тому, що воно повинно стати інструментом, який відображає волю та інтереси всіх прошарків населення. Саме тому в сучасному праві глибоко і всебічно розвиваються загально-соціальні начала, обмежені у інших формаціях в основному рамками інтересів одного класу. В нормах демократичного сучасного права переважає загальнолюдське призначення. Його норми відтворюють найбільш суттєві людські цінності, враховуючи багатовіковий досвід вирішення соціальних проблем засобами нормативних регуляторів. Правові символи в правовій системі сучасної держави виступають ефективним засобом правової комунікації – процесу передачі правової інформації від правотворчого органу через правозастосовувача до конкретного індивіда.

Питання про сучасний символізм у праві безпосередньо пов'язане з процесами реалізації права. Як показує аналіз правотворчої і правозастосовчої практики, без використання символів навряд чи можливе ефективне регулювання суспільних відносин. Крім того, без використання символів не може обійтися процес юридичної регуляції, їх ролі в механізмі правового регулювання, проникнення в їх сутність, зміст, форму та особливості, є необхідною передумовою формалізації правового матеріалу, оптимізації правотворчій і правозастосовчій діяльності, сприяє поліпшенню підготовки юристів, підвищенню рівня правосвідомості та правової культури громадян. У сучасному праві розвивається новий науковий напрямок – теорія правової символізації.

На наш погляд, під символізмом права слід розуміти, явище, що характеризує право як семіотичну систему норм і принципів права, формально закріплених і забезпечуваних державою у якості регуляторів суспільних відносин з метою узгодження індивідуальних та громадських інтересів. Право як цілісна система знаків, образів та символів відображає та інституалізує у правосвідомості особистості та забезпечує специфічними знаковими засобами, суб'єктно-владні відносини, пов'язані з виконанням функцій сучасної держави.

Слід звернути увагу на те, що поняття правового символізму ширше, ніж поняття правових

символів, оскільки крім умовних образів, що мають чітко зафіксований у законі правовий зміст (власне правових знаків та символів), правовий символізм включає в себе і символізм права як соціального явища. В такому контексті, правові символи можна віднести до елементів сучасного символізму права.

Висновки. Правові символи були притаманні праву і відігравали важливу роль в регулюванні поведінки людей в період так званого неписаного предправа. Історія розвитку суспільства показує, що символи не є з «порожнечі». Символи – своєрідне відображення епохи. Вони «помирають» разом зі зміною типу праворозуміння, державного ладу, політичного режиму. Соціальні зміни неминуче супроводжуються переглядом діючої системи правових символів.

Правові символи можуть служити умовним заміником цілого нормативного правового акта або важливого компонента його змісту. Виступаючи його стисненим, наочним еквівалентом в повсякденному житті, він сприяє цілісному сприйняттю регульованої ситуації. При цьому абстрактний припис за допомогою правового символу прив'язується до конкретної ситуації його реалізації.

Символи часто є найбільш зручним і доступним для розуміння засобом регулювання суспільних відносин. Для них характерна наочність, стислість і лаконічність. Якщо символи зрозумілі і вкоренилися у свідомості громадян, то державно-владне веління, в зовні виражене у вигляді символу, буде реалізовуватися навіть на підсвідомому рівні. Елементи юридичної символіки виступають в якості засобу більш точного відтворення певної галузі правового регулювання. Це ще раз підтверджує, що символізм є невід'ємною рисою права. Явища правової символіки різноманітні і увійшли в життя сучасного суспільства як дії і знаки, що регулюють спілкування людей. Таким чином, підсумовуючи вищевикладене, головне завдання сучасного символізму права полягає у тому, щоб привернути увагу суб'єктів, попередити їх про правові наслідки, констатувати юридичну значимість дій.

Розгляд права з точки зору властивої йому характеристики символізму зумовлює можливість впливу на правову культуру і підвищення її рівня за рахунок ясності і наочності виражається через символи правового матеріалу. Дослідження впливу даного феномена на різні складові як самого права, так і інших соціальних регуляторів сприятиме встановленню нових поглядів на вже усталені в науці дефініції і формулювання принципово нових понять.

Список літератури:

1. Балинська О.М. Семіотика права: монографія / О.М. Балинська. – Львів: ЛьвДУВС. – 2013. – 416 с.
2. Вовпенко Н.Н. Правовая символика // Правоведение. – 1995. – № 4,5. – С. 71–75.
3. Глушаков А.Ю. Символы в праве / А.Ю. Глушаков // Закон и право. – 2009. – № 1. – С. 34–38.
4. Давыдова М.Л. Символы в праве и правовые символы: понятие и значение / М.Л. Давыдова // Ведомости высших учебных заведений. Правоведение*. – 2009. – № 3. – С. 42–46.
5. Загальна теорія держави і права / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін.; За ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
6. Ковальова С.Г. Правові символи у литовсько-руському праві другої половини XVI – першої половини XVII / С.Г. Ковальова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Юридичні науки. – Вип. 1 – 2016. – С. 21–24.

7. Лотман Ю.М. Семиосфера: Культура и взрыв. Внутри мыслящих миров. Статьи. Исследования. Заметки / Ю.М. Лотман. – СПб.: Искусство – СПб, 2004. – 704 с.
8. Националната гвардейска част // Президент Република България. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.president.bg/cat75/Nacionalna-gvardeiska-chast>
9. Никитин А.В. Правовые символы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / А.В. Никитин. – Нижний Новгород, 1999. – 36 с.
10. Общетеоретическая юриспруденция: Учебный курс / Авторский коллектив: Ю.Н. Оборотов и др. – Одесса: Феникс. – 2011. – 437 с.
11. Павлов-Сильванский Н.П. Символизм в древнем русском праве // Журнал министерства народного просвещения. – 1905. – № 7. – С. 342–358.
12. Про офіційні символи глави держави: Указ Президента України від 29 листопада 1999 р., № 1507/99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1507/99>
13. Санников С.В. Генезис и типология потестарно-правовых символов германских «варварских королевств»: к постановке проблемы / С.В. Санников // Jotunheim: история и культура древних германцев [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://jotunheim.narod.ru/symbols.htm> – Назва з екрану.
14. Чантурія А.В. Семіотичні аспекти дослідження соціальної реальності: дис. ... канд. філос. наук: 09.00.03 / Чантурія А.В.; Луганський національний педагогічний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ. – 2006. – 174 с.
15. Ширманов И.А. Право против символов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://nauka.spravkanv.ru/pravo/pr0022.htm> 01.01.98 – Назва з екрану.
16. Щепанская Т.Б. Символическая репрезентация власти: атрибутика / Т.Б. Щепанская // Антропология власти. Хрестоматия по политической антропологии: в 2 т. – Т. 1. Власть в антропологическом дискурсе. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2006. – С. 313–326.

Мишеглина В.Н.

Национальный университет «Одесская юридическая академия»

ГЕНЕЗИС ФОРМИРОВАНИЯ СИМВОЛИЗМА ПРАВА: ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ ПРАВОВЫХ СИМВОЛОВ И СОВРЕМЕННЫЙ СИМВОЛИЗМ ПРАВА

Аннотация

Статья посвящена проблеме генезиса правовых символов, а именно исследуется история развития правовых символов и формирования современного символизма права. А также рассматривается современный символизм права как явление, которое присуще праву, определяется понятие символизма права.

Ключевые слова: символизм, правовой символ, история развития правовых символов, современный символизм права.

Misheglina V.N.

National University «Odessa Law Academy»

GENESIS OF FORMATION OF LEGAL SYMBOLISM: THE HISTORY OF DEVELOPMENT OF LEGAL SYMBOLS AND MODERN SYMBOLISM OF LAW

Summary

The article is devoted to the problem of the genesis of legal symbols, namely, the history of the development of legal symbols and the forming of the modern symbolism of law. Moreover, contains characteristic of modern symbolism of law that considered as a phenomenon that is inherent in law and the concept of the symbolism of law defined.

Keywords: symbolism, legal symbol, the history of the development of legal symbols, the modern symbolism of law.